Kielen moninainen merkitys kotoutumisessa, identiteetissä ja osallisuudessa

13.4.2021

Voiko omia kokemuksia peilata?

Matkustaessa on joskus mahdollista kokea tunne, että huomaa ajattelevansa kohdemaan kielellä. Siihen tarvitaan sopivassa suhteessa riittävää kielitaitoa ja siinä kulttuurissa olemista sekä sen tuntemista. Muistan itse kääntyneeni ajattelemaan englanniksi Erasmus-opettajavaihdossa englannin kielen laitoksella tai espanjaksi silloin kun suoritin erästä opettajaharjoitteluani Espanjassa. Molemmista kielistä minulla oli jo tuolloin useiden vuosien koulutus, jonka aikana tutustuttiin myös maiden kulttuureihin, tapoihin ja tottumuksiin.

Näissä tilanteissa vieras kieli oli minulle osallisuuden kieli: sillä pystyin kokemaan olevani osa työpaikan sosiaalista yhteisöä, mutta myös osa oppilaiden ja opiskelijoiden kautta saman asian eteen ponnistavaa ryhmää, kun pystyin toteuttamaan opetustani näillä kielillä. Toisaalta molemmat kohderyhmät olivat varsin kiehtoutuneita suomen kielestä ja maamme kulttuurista. He halusivat oppia lisää, mikä voimisti yhteenkuuluvuutemme tunnetta. Eri kielet tulisikin nähdä yhteiskunnan voimavaroina, joiden kautta omakin osallisuus voi laajentua koskemaan uusia merkityksiä ja avartaa maailmakuvaa (Yli-Jokipii, Aksinovits, Salin & Hautakoski 2020). Eräässä kotimaassani suoritettavassa opetusharjoittelussa puolestaan minulta kiellettiin murteeni vivahteet pikkuoppilaiden opetuksessa. Koin, että osa minusta tukahdutettiin pois.

Kieli- ja kulttuuritietoisuus huomaa ihmisen merkityksiä antavana

Pystyisitkö kertomaan elämäntarinasi samalla tavalla vieraalla kielellä eleineen, ilmeineen ja murteesi nyansseineen? Pystyisitkö kertomaan, kuka olet, mistä tulet ja mistä haaveilet samalla tavalla kuin äidinkielelläsi? Entä samalla tavalla kuin sisäisesti ajattelet?

Miksi vaatisimme sitä naapurimurteen puhujalta, saati sitten kauempaa tulleelta sillä kielellä, joka on juuri meille tutuin? Entä lapselta, joka vasta opettelee identiteetin rakentamisen kielellisiä prosesseja, mutta on kuitenkin aktiivisesti elämäänsä tulkitseva ja merkityksiä antava ihminen?

Meneillään olevat kieli- ja kulttuuritietoisuutta lisäävät toimet tarttuvat tähän tarpeellisella tavalla. Juuri päättyneessä DivED-hankkeessa lisättiin ymmärrystä kieli- ja kulttuuritietoisesta opetuksesta. SeAMKissa puolestaan Child-up -projektissa tavoitteena on lisätä ymmärrystä siitä, miten lasten ja nuorten omaa, aktiivista kotoutumista voidaan edistää. Ossi – Osaaminen esiin -hankkeessa taasen koottiin yhteen tietoa

siitä, miten kieli- ja kulttuuritietoisuutta voidaan edistää työpaikoilla. Eräs polku osallisuutta lisäävään kotoutumisen kokemukseen ja kotouttamista tukeviin toimenpiteisiin niin lasten kuin aikuisten maahanmuuttajien kanssa voi olla heidän tunnistamisensa identiteettejään rakentavina ja merkityksiä antavina yksilöinä, jotka ovat erilaisten sosiaalisten ryhmien jäseniä ja osallistuvat moninaisesti yhteiskuntaan. Tapahtuuko se pelkästään suomeksi, on tärkeä kysymys (vrt. Intke-Hernandez 2020).

Osallisuus rakentuu kielessä ja kielellä

Kieli on väline, jolla rakennetaan todellisuutta, annetaan merkityksiä kokemuksille ja osallistutaan ympärillä olevaan toimintaan, ryhmiin ja yhteiskuntaan. Kielessä rakentuu käsitystä siitä, kuka kukin on, mihin kuuluu, mistä tulee ja mitä kaikkea yksilöstä voi tulla. Kielellä neuvotellaan myös tilannekohtaista asemoitumista siitä, miten asiaan tai tilanteeseen on omasta näkökulmasta suotuisaa suhtautua. (Esim. Kinossalo 2020.) Kielelle on annettava tunnustusta sen monessa merkityksessään, mikä edustaa niin työpaikkojen kuin koulujen kieli- ja kulttuuritietoista ihmiskäsitystä. Olemme jatkuvasti erilaisten kielien ja kulttuurien ympäröiminä, myös sellaisissa yhteisöissä, joissa puhutaan niin sanotusti samaa kieltä.

Kysymys siitä, millä kielellä muotoilemme merkityksiä silloin, kun asia on omakohtainen tai kysymys siitä, millä kielellä muodostamme suhteita uusissa sosiaalisissa vuorovaikutustilanteissa, kuten uudessa kulttuurissa ja maassa, ovat erilaisia. Siitä huolimatta ymmärrys osallisuudesta on molemmissa tilanteissa keskeinen. Toisessa osallisuutta lisää tunne siitä, että ympäröivä maailma kohtaa yksilön merkityksiä antavana ja aktiivista tulkintaa tekevänä jäsenenä. Toisessa puolestaan uuden kielen osaaminen ja kulttuurintuntemus mahdollistavat yksilön toiminnallista osallisuutta uuteen yhteisöön tai yhteiskuntaan. Näiden tärkeyttä ei voi arvottaa, sillä ne toimivat rintarinnan. Ne ovat ihmisenä olemisen, toimijuuden ja identiteetin rakentamisen kannalta vähintään yhtä oleellisia, kun puhutaan kotoutumisesta, tunteesta, jossa kokee asettuvansa osaksi yhteiskuntaa tai kotouttamisesta, toimista ja päätöksenteosta, jotka edistävät kotoutumista (ks. THL 2021).

Osallisuuden ja kielellä rakennetun identiteetin suhde

Ensisijainen, merkityksiin ja sisäiseen neuvotteluun ja ajatteluun liittyvä, kieli on oma äidinkieli. Sillä annamme merkityksiä kokemuksille ja omalle identiteetillemme, koska sillä me pohdimme ja peilaamme, ja sillä koemme osallisuutta täysivaltaisina ihmisinä muiden joukossa. Tässä auttaa identiteetin tunnistaminen tarinallisesti rakentuvana ajassa, paikassa sekä suhteina ihmisiin, itseen ja ympäristöön. Identiteetti on jatkuvasti rakentuvaa tarinaa itsestä, sosiaalisten ryhmien ja yhteiskunnan jäseniksi asemoitumista alati liikkuvassa, globaalissa maailmassa. Siinä haetaan jäsennystä ja merkityksiä eri kokemusten välille ja pyritään muotoilemaan toiveikasta kuvaa tulevasta. (McAdams & McLean 2013.) Merkityksiä menneille tapahtumille aletaan antaa jo varhaislapsuudessa, minkä yhteydessä taito identiteetin rakentamisesta alkaa ilmestyä (Reese, Yan, Jack, Hayne 2010). Taidot rikastuvat pitkin elämää.

Liian usein oma äidinkieli merkitysten kielenä unohtuu, kun toimina ovat kotouttaminen, työelämään

osallistuminen tai suomalaisiin yhteisöihin paikan löytäminen. On tarpeen tarkastella toimia, toimintaa ja osallisuutta aina myös oman äidinkielen (Yli-Jokipii 2021), monien kielien ja erilaisten vuorovaikutustapojen näkökulmista. Jos oma äidinkieli sivuutetaan, on mahdollista, että maahanmuuttajan tunne osallisuudesta jää suomen kielen opettelun varaan, mutta tunne ei löydä paikkaansa merkityksellisenä osallisuuden kokemuksena kotoutuvan yksilön identiteettiin, tarinaan itsestä. Silloin tunne toivosta tulevaisuuden suhteen jäänee toiselle sijalle. Arkielämässä on tunnistettava ja tunnustettava kieleen sosiaalistumisen erilaiset mahdollisuudet. Onnistunutta kieleen sosiaalistumista ja kotoutumista edellyttää kokemus osallisuudesta, mutta kielen osaaminen ei ole tae kotoutumista edistävän osallisuuden kokemuksesta. (Intke-Hernandez 2020.)

Käytänteiden kehittämisessä on paljon mahdollisuuksia

Miten käsitellä mennyttä, miten kertoa arjen kokemuksista, miten jakaa ajatuksia, jos maahanmuuttajan omaa kieltä ei tunnusteta keskeiseksi merkitysten rakentamisen kieleksi? Miten kertoa mielipiteistä, kehitysehdotuksista tai epäkohdista, jos ei ole yhteistä kieltä? Jokaisella on lisäksi tarve puhua elämänkokemuksistaan, ja siitä, mistä haaveilee, vertaisryhmissään. Jos oman kielen tai erilaisten kielenkäyttötapojen mahdollisuus sivuutetaan, mitä tapahtuu yksilön osallisuuden kokemukselle tai toisin sanoen sille toiminnalle, joka lisää hyvinvointia (vrt. Isola, Kaartinen, Leeman, Lääperi, Scheider, Valtari & Keto-Toko 2017)? Onhan kotoutuminen kaksusuuntainen arjen prosessi niin työpaikoilla kuin kouluissa ja päiväkodeissakin (TEM 2021). Ristiriitaa tähän tuo esimerkiksi se, että äidinkielenopetus on lakiin kirjattu oppimäärä, mutta vain kotimaisissa kielissä, ja käytänteet muiden omien äidinkielten opetuksessa ovat varsin kirjavia (Piippo 2017).

Jos omalla kielellä ei ole mahdollisuutta jakaa omia merkityksiä työpaikalla tai koulussa, millaiset käytänteet voisivat lisätä sitä muilla tavoilla? Millaiset työ-, oppiyhteisöjen tai ohjaamisen tavat ja käytänteet auttaisivat tunnistamaan ja tunnustamaan eri kielten moninaisen merkityksen? Entä millaiset tavat ja käytänteet auttaisivat tunnistamaan ihmisen elämäntarinallista identiteettiään rakentavana, ja jonka menneisyys on tavalla tai toisella mukana siinä, mitä ja miten hän kokee elämässänsä nyt?

Maiju Kinossalo
projektipäällikkö, Child-up -projekti
väitöskirjatutkija, identiteettipedagogi
SeAMK Sosiaali- ja terveysala

Lähteet:

Intke-Hernandez, M. 2020. Maahanmuuttajaäitien arjen kielitarinat: Etnografinen tutkimus kieliyhteisöön sosiaalistumisesta. Väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Isola, Kaartinen, Leeman, Lääperi, Scheider, Valtari & Keto-Toko 2017. Mitä osallisuus on? Osallisuuden viitekehystä rakentamassa. Työpaperi 33. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Kinossalo, M. Tarinan voima opetuksessa. 2020. Jyväskylä: PS-kustannus.

McAdams DP, McLean KC. 2013. Narrative Identity. Current Directions in Psychological Science. Vol. 22(3):233–238.

Piippo, J. 2017. Näkökulmia oman äidinkielen opetukseen: kuntien kirjavat käytänteet. Kieli, koulutus ja yhteiskunta, 8(2).

Reese E., Yan C., Jack F., Hayne H. 2010. Emerging Identities: Narrative and Self from Early Childhood to Early Adolescence. In: McLean K., Pasupathi M. (eds) Narrative Development in Adolescence. Advancing Responsible Adolescent Development. Springer, Boston, MA.

TEM 2021. Maahanmuuttajien kotouttaminen edellyttää yhdenvertaisuutta ja yhteistyötä. Työ- ja elinkeinoministeriö.

THL 2021. Kotoutuminen ja osallisuus. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.

Yli-Jokipii, M. 2021. Oman äidinkielen opetus tukee oppimista ja osallisuutta. HS. Mielipide.

Yli-Jokipii, M., Aksinovits, L., Salin, R. & Hautakoski, T. 2020. Oman äidinkielen osaaminen – hyödyntämätön resurssi. Kieli, koulutus ja yhteiskunta, 11(2).